

ครัวเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครองของอริสโตเติล¹

ชุตติเดช เมธีชุตติกุล²

Received: August 4, 2024

Revised: October 8, 2024

Accepted: March 10, 2025

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ศึกษา *Politics* ของอริสโตเติล เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครอง ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร โดยสรุปพบว่านครรัฐมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับครัวเรือน ในแง่ที่ตัวครัวเรือนสามารถบ่งบอกถึงสถานะของนครรัฐได้ ทั้งในด้านความมั่งคั่งและตัวระบอบการปกครองของนครรัฐว่าเป็นระบอบที่ดีหรือไม่ ครัวเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครองจึงมีความสัมพันธ์ที่ส่งผลกระทบต่อกันเสมือนห่วงโซ่ นั่นคือจากหน่วยย่อยที่สุดส่งผลต่อหน่วยที่ใหญ่ขึ้น นั่นคือหมู่บ้าน จากหมู่บ้านสู่เมือง และนครรัฐในที่สุด อีกด้านหนึ่งครัวเรือนจะดีได้ก็เป็นผลมาจากรูปแบบการปกครองหรือระบอบการปกครองที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการต่าง ๆ ทั้งความอยู่รอดปลอดภัย การแสวงหาทรัพย์สินและวัตถุต่าง ๆ เพื่อการจัดการครัวเรือน และการแสวงหาความสุขของพลเมืองได้หรือไม่

คำสำคัญ: อริสโตเติล, โพลิติกส์, ครัวเรือน, นครรัฐ, ระบอบการปกครอง

¹ งานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปีงบประมาณ 2566 รหัสโครงการวิจัย 4/2566 ในชื่อ “ใคร ๆ ก็มีบ้านได้”: *Politics* ของอริสโตเติลกับสิทธิที่จะมีที่อยู่อาศัย และได้รับการอนุมัติและดำเนินการขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ตามหลักการที่กำหนดโดยสำนักงานจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต ตามหนังสือรับรองเลขที่ RSUERB2023-010

² หน่วยงานผู้แต่ง: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

อีเมล chutidech.m@rsu.ac.th

Aristotle on Household, Polis and Regime³

Chutidech Metheechutikul⁴

Received: August 4, 2024

Revised: October 8, 2024

Accepted: March 10, 2025

Abstract

This article studies the work of Aristotle, *Politics*, to indicate the relationship among household, polis and regime. The article finds that, the article finds that polis links to the idea of household in the sense that household can represent the status of the polis in terms of wealth and the question of *is the regime a good one?* For this, household, polis and regime are related like a chain regarding how the smallest unit affects the bigger units which mean house, village, city, and then polis. On the other hand, household can be good or not, depending on how the regime can respond to the needs including survival, security, property and materials pursuance for managing household, and the pursuit of happiness.

Keywords: Aristotle, Politics, Household, Polis, Regime

³ This paper is a part of the research, name is “Anyone can have home”: Aristotle’s Politics right to housing, that is funded by RSU Research Institute, Rangsit University in 2023 (No. 4/2566). This research approved about human research ethics by Research Ethics Office (RSUERB2023-010), Rangsit University.

⁴ Affiliation: Faculty of Political Science, Rangsit University
E-mail chutidech.m@rsu.ac.th

1. บทนำ: *Politics* กับกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนครรัฐ

งาน *Politics* ถือเป็นหนังสือทางปรัชญาการเมืองชิ้นสำคัญ ที่เขียนขึ้นโดยนักปรัชญากรีกโบราณผู้ยิ่งใหญ่ชื่อ อริสโตเติล (Aristotle, 384 B.C.E.-322 B.C.E.) โดยเขียนประมาณช่วง 350 ปีก่อนคริสตกาล งานชิ้นนี้แบ่งออกเป็น 8 ส่วนด้วยกัน ในหนังสือเล่มนี้จะเรียกส่วนต่าง ๆ ว่า “เล่ม” (book) ส่วนที่แยกย่อยลงไปแต่ละเล่มเรียกว่า “บท” (chapter) สำหรับ *Politics* เป็นงานที่ต้องการพิจารณาการปกครองในโลกของกรีกโบราณ ณ ขณะนั้น ว่าระบอบการปกครองรูปแบบต่าง ๆ มีลักษณะอย่างไรและมีข้อดีกับข้อเสียอย่างไร ดังนั้น งานชิ้นนี้จึงเปรียบเทียบการสำรวจรูปแบบการปกครองที่มีอยู่ ณ ช่วงเวลานั้น และจัดกลุ่มคุณลักษณะต่าง ๆ ของรูปแบบการปกครองว่า โดยภาพรวมแล้วสามารถจัดแบ่งรูปแบบการปกครองได้กี่ประเภท แต่ละประเภทย่อมมีลักษณะหรือรูปแบบการปกครองอย่างไรบ้าง อะไรคือเป้าหมายสูงสุดของแต่ละระบอบ และแต่ละระบอบมีโครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองอย่างไรสำหรับปกครองเมืองหรือแว่นของตน ประเด็นเหล่านี้คือข้อเสนอหลักของงาน *Politics*

ก่อนที่จะลงรายละเอียดในเรื่องต่าง ๆ ของเนื้อหาใน *Politics* นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจความหมายของ *Politics* ในยุคกรีกโบราณเสียก่อน สำหรับรากศัพท์ของคำว่า “politics” นั้นมาจากภาษากรีกโบราณ คือ “politiká” ซึ่งแปลว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ “polis” หรือ “นครรัฐ” (Lord, 2013, pp. vii-viii) ในแง่นี้ สิ่งต่าง ๆ หรือกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนครรัฐจึงครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่หรือการเกิดขึ้นของชุมชนทางการเมือง ซึ่งสัมพันธ์กับรากฐานของระบอบการปกครอง เมือง พลเมือง ครอบครัว และเรื่องในครัวเรือน (household) ความสัมพันธ์ที่เป็นรากฐานสำคัญของการตอบสนองต่อเป้าหมายของการมีชุมชนทางการเมือง คือการที่ผู้คนสามารถแสวงหาความสุข (happiness) ได้ การจัดการครัวเรือนจึงเป็นเรื่องของการจัดการทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของวงศ์ตระกูลที่จะส่งต่อไปสู่ลูกหลาน ดังนั้นการจัดการครัวเรือนจึงถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดการชุมชนทางการเมือง เพราะการจัดการดังกล่าวถือเป็นทั้งการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอดของพลเมืองในนครรัฐ และยังเป็นการบ่งบอกถึงสถานะของนครรัฐนั้น ๆ อีกด้วย (Nevett, 2023)

นอกจากนี้ ใน *Politics* นั้น อริสโตเติลเริ่มจากการกล่าวว่มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง (political animal) โดยมีธรรมชาติที่จะต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่น และสถานที่ที่มนุษย์อยู่ร่วมกันนั้นเรียกว่าชุมชนทางการเมือง (political community) หรือเมือง ในแง่นี้เมืองจึงจะต้องเป็นสถานที่ที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ และแสวงหาชีวิตที่ดีได้ ดังนั้น เพื่อให้เมืองสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายนี้ได้ จึงจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการเมืองหรือระบอบการปกครองที่ตอบสนองเป้าหมายดังกล่าวได้ หลังจากนั้น ในส่วนถัด ๆ ไปของ *Politics* อริสโตเติลค่อย ๆ สำรวจตรวจสอบระบอบการปกครองต่าง ๆ ว่าระบอบการปกครองลักษณะใด ณ ขณะนั้น จะสามารถตอบสนองเป้าหมายดังกล่าวได้ดีที่สุด (Swanson & Corbin, 2009, p. 15) หลังจากนั้น อริสโตเติลจึงเริ่มพิจารณาคูณลักษณะที่พึงมีของระบอบการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นระบอบการศึกษา ความเป็นพลเมือง ความยุติธรรมทางการเมือง (political justice) กฎหมาย ลักษณะที่สำคัญของสถาบันทางการเมืองในแต่ละระบอบการปกครอง สิ่งที่จะทำให้ระบอบการปกครองดำรงคงอยู่ได้หรือสิ่งที่จะทำให้มันทำลาย การปฏิบัติในระบอบการปกครองต่าง ๆ

ดังนั้นบทความชิ้นนี้จึงเป็นบทความที่พยายามกลับมาทบทวนงาน *Politics* ของอริสโตเติลด้วยการนำเสนอ *Politics* ผ่านมุมมองความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครอง ซึ่งมุมมองความสัมพันธ์จะช่วยให้เข้าใจความคิดของอริสโตเติลในงาน *Politics* ได้รอบด้าน และเข้าใจข้อเสนอของอริสโตเติลมากขึ้น โดยก่อนหน้านี้ได้มีนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องนครรัฐและครัวเรือนจากงาน *Politics* ของอริสโตเติลอยู่จำนวนหนึ่ง (Booth, 1981, 1993; Destrée, 2015, p. 204; Horn, 2021; Nagle, 2006) แต่ยังไม่ได้ให้มุมมองความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างครัวเรือน นครรัฐ และระบอบ

การปกครองอย่างชัดเจนนัก มีการพูดถึงประเด็นเหล่านี้อยู่บ้างเป็นประเด็นย่อยของงาน ในบทความนี้จึงจะค่อย ๆ เผยให้เห็นแง่มุมความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครอง จากงาน *Politics* ของอริสโตเติลว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร

2. ครัวเรือน: การจัดการและการแสวงหา

ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องครัวเรือนของอริสโตเติลนั้น จำเป็นจะต้องเข้าใจที่ทางและความหมายของครัวเรือนในยุคดังกล่าวเสียก่อน โดยประเด็นเรื่องครัวเรือนของกรีกและโรมันโบราณนั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการบ้านและครัวเรือน รวมถึงพื้นที่ภายในที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคม ครัวเรือนจึงไม่ได้แค่สะท้อนถึงสถาปัตยกรรมหรือโครงสร้างทางกายภาพของอารยธรรมกรีกและโรมันโบราณเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นกิจกรรมทางสังคมและการเมือง รวมถึงความเจริญรุ่งเรืองของนครรัฐในอดีตอีกด้วย (Helmer, 2024; Nevett, 2010, 2023)

“...ครัวเรือนจึงปรากฏขึ้น และบทกวีของเฮสิโอดได้กล่าวถึงอย่างชัดเจนว่า “สิ่งแรกที่ปรากฏคือบ้าน ต่อมาคือผู้หญิง และวัวสำหรับไถไถนา” เพราะว่าสำหรับคนจนแล้วพวกเขาจะมีวัวแทนที่จะเป็นคนรับใช้ ฉะนั้นแล้วครัวเรือนจึงเป็นชุมชนที่ถูกสร้างโดยธรรมชาติเพื่อความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน”⁵

(Aristotle, 2013, 1252b10) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

จากคำกล่าวข้างต้น อริสโตเติลกล่าวถึงงานของเฮสิโอด (Hesiod) กวีกรีกโบราณที่มีชีวิตอยู่ในช่วง 770 ปีก่อนคริสตกาล จนถึงประมาณ 650 ปีก่อนคริสตกาล ที่ได้กล่าวไว้สิ่งแรกที่ปรากฏบนโลกก็คือบ้าน (house) เฮสิโอดยังกล่าวอีกว่าขนาดคนจนยังมีวัวก่อนแทนที่จะมีคนรับใช้ ซึ่งการมีวัวสำหรับไถนาบอกลำดับถึงความมั่งคั่งของครัวเรือน ซึ่งการไถเป็นสัญลักษณ์ของการทำนา ทำเกษตรกรรม เพื่อให้ได้ผลผลิตมาสำหรับดำเนินชีวิตประจำวันของครัวเรือนหนึ่ง ดังนั้นบ้านหรือครัวเรือนจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเพื่อความจำเป็นต่อการใช้ชีวิตประจำวันของมนุษย์ (Aristotle, 2013, 1252b15; Swanson & Corbin, 2009, pp. 18-19) เริ่มจากการจับคู่กันของผู้ชายและผู้หญิง เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาเพื่อสืบทอดเผ่าพันธุ์ของตน จากนั้นจึงค่อย ๆ ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างนายกับทาสและพ่อกับบุตร เกิดเป็นครอบครัวที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หลายครอบครัวรวมตัวกันเป็นหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านประกอบกันเป็นเมืองที่ขยายตัวจากหมู่บ้าน เพื่อปรับตัวให้เพียงพอต่อการใช้ชีวิตของผู้อยู่ในเมือง (Jaffa, 2007, pp. 188-189) เมืองจึงดำรงอยู่โดยธรรมชาติเพื่อบรรลุเป้าหมายของเหตุแห่งการดำรงอยู่ของตัวมันเองดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น และมีเป้าหมายเพื่อบรรลุสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะสามารถแสวงหาด้วยตนเองได้ เมืองจึงเป็นสถานที่ที่จะเติมเต็มความต้องการของมนุษย์ เพราะเมืองมีความเพียงพอด้วยตนเอง (self-sufficient) (Aristotle, 2013, 1252a1-8, 1252b28-1253a)

⁵ “...the household first arose, and Hesiod’s verse is rightly spoken: “first a house, and woman, and ox for ploughing”—for poor persons have an ox instead of a servant. The household is the community constituted by nature for the needs of daily life”

สำหรับคำว่า “ครัวเรือน” หรือ “household” นั้น มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณ คือ “oikos” ซึ่งคำนี้จะสัมพันธ์กับคำว่า “oikonomia” หรือ “เศรษฐศาสตร์” (economy) แม้คำว่า “oikos” แปลตรงตัวว่า “ครัวเรือน” แต่ยังมีนัยความหมายที่สื่อถึงมนุษย์ ครอบครัว และทรัพย์สินอีกด้วย นอกจากนี้สำหรับกรีกโบราณแล้ว ครัวเรือนเกิดมาจากความสัมพันธ์ 3 รูปแบบ (Aristotle, 2013, 1253b4-6; Helmer, 2024, pp. 51-52, 76-77) อันได้แก่ สามีกับภรรยา เป็นคู่ความสัมพันธ์เริ่มต้นเพื่อการดำรงเผ่าพันธุ์ของวงศ์ตระกูล พ่อกับลูก เป็นความสัมพันธ์เชิงการอบรมเลี้ยงดูและสั่งสอน เพื่อเตรียมตัวให้ลูกของตนนั้นเติบโตเป็นพลเมืองที่ดีของนครรัฐและของครอบครัว เหตุที่ดูเหมือนว่าผู้ชายจะมีบทบาทมากในครอบครัว เพราะสำหรับอริสโตเติลแล้ว โดยธรรมชาติ ผู้ชายมีเหตุผลมากกว่าผู้หญิง ทำให้ผู้ชายมีหน้าที่ทางการปกครองและพลเมืองมากกว่าผู้หญิง และเจ้านายกับทาส เป็นความสัมพันธ์เชิงการจัดการทรัพย์สินในครัวเรือน ทั้งเรื่องของกรณียุทธ์และที่พักอาศัยเพื่อความอยู่รอดในการดำเนินชีวิต ฉะนั้นครัวเรือนจึงเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ทั้งสามรูปแบบดังกล่าวทั้งในแง่ของความเป็นอยู่เพื่อความอยู่รอด ระเบียบต่าง ๆ การจัดการทรัพย์สิน การดำรงสืบทอดเผ่าพันธุ์ และการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพให้กับนครรัฐ ด้วยเหตุนี้ ครัวเรือนจึงเป็นเรื่องของการจัดการครัวเรือน (household management) กล่าวคือในครัวเรือนเป็นเรื่องของศิลปะการจัดการ 2 รูปแบบ ได้แก่ ศิลปะการจัดการครอบครัว ว่าด้วยการจัดการเรื่องภายในครัวเรือน โดยเฉพาะเครื่องมือและวัสดุที่จำเป็นรวมถึงทาส และศิลปะการทำให้ได้มาซึ่งสิ่งต่าง ๆ อันเป็นเรื่องของทรัพย์สิน เครื่องมือ วัสดุ และอาหาร ซึ่งถือเป็นเรื่องนอกครัวเรือน (Jaffa, 2007, pp. 188-195; Aristotle, 2013, 1253b4-1254a1-15)

ในแง่นี้ ดูเหมือนว่าครัวเรือนจะมีบทบาทสำคัญต่อนครรัฐอย่างมาก เพราะเกี่ยวข้องกับพลเมืองซึ่งเป็นเป้าหมายโดยธรรมชาติของนครรัฐ สำหรับเป็นสถานที่ที่พลเมืองสามารถแสวงหาความสุขให้กับตัวเองได้ แม้ว่าครัวเรือนจะถูกมองเป็นเรื่องของการจัดหาสิ่งต่าง ๆ มาหล่อเลี้ยงร่างกายของมนุษย์ ไม่ใช่เรื่องของจิตใจ (Jaffa, 2007, p. 194) ที่เป็นเรื่องในเชิงการแสดงตน (action) ทางการเมืองในที่สาธารณะซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญกว่า มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง แต่กระนั้นแม้เรื่องครัวเรือนจะเป็นเรื่องรองกว่าเรื่องของนครรัฐ แต่ก็เพราะครัวเรือนมิใช่หรือที่ทำให้ผู้ชายหรือพลเมืองสามารถดำเนินวิถีทางการเมืองหรือการแสดงตนในที่สาธารณะได้ ในแง่นี้ ครัวเรือนจึงเป็นสิ่งที่เอื้อและส่งเสริมให้มนุษย์เป็นพลเมืองที่ดีในนครรัฐ และเรียนรู้ที่จะบรรลุคุณธรรมความสามารถตามศักยภาพที่พึงมีได้ถึงที่สุด ในสังคมกรีกโบราณสมัยอริสโตเติลก็ไม่ได้แยกเรื่องครัวเรือนหรือพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่สาธารณะให้ขาดจากกันจนไม่มีความสัมพันธ์ หรือให้ความสำคัญกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนละเลยอีกสิ่ง แม้แต่ในงานของอริสโตเติลก็ตาม (Helmer, 2024; Swanson, 1994)

อียีเยน เอลเมอร์ (Étienne Helmer) (2024, pp. 57-58) เสนอว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการแต่งงาน “oikos” และชุมชนในยุคกรีกโบราณ สามารถทำความเข้าใจได้จาก 3 มุมมองด้วยกัน คือ

- 1) มุมมองในเชิงจุดเริ่มต้นทางชีววิทยา กล่าวคือ “oikos” มีจุดเริ่มต้นจากเพศและการแต่งงาน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เพราะครัวเรือนเป็นเรื่องของครอบครัว ที่ในยุคกรีกโบราณมองว่าครอบครัวเป็นเรื่องของ 3 ความสัมพันธ์ที่ได้กล่าวไปข้างต้น รากฐานของครัวเรือนจึงเริ่มจากสามีกับภรรยา ทั้งเป็นผู้จัดการครัวเรือนเพื่อคนในบ้าน และให้กำเนิดลูก ๆ เพื่อสืบทอดตระกูลของตนต่อไป ในแง่นี้ การให้กำเนิดชีวิต (procreation) และคงรักษาชีวิตจึงเป็นหน้าที่สำคัญที่จะมอบชีวิตที่ดีให้แก่คนในบ้าน

- 2) มุมมองในเชิงหุ้นส่วน (Helmer, 2024, pp. 58-60) นั่นคือ ครัวเรือนในฐานะหุ้นส่วนระหว่างสามีกับภรรยาที่ร่วมกันจัดการ ทั้งของที่ได้มาและการรักษาไว้ซึ่งทรัพย์สินและทรัพย์สินสมบัติของตระกูล ในแง่นี้ เพศชายและเพศหญิงจึงเป็นเพศที่ดำรงอยู่เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนของตน พวกเขามีหน้าที่ต้องช่วยกันจัดการทรัพย์สินในครัวเรือน ที่ต้องเพิ่มพูนจาก

การสะสมและสร้างชีวิตเพื่อดำรงวงศ์ตระกูลสืบไป ในแง่นี้ มุมมองในเชิงหุ้นส่วนจึงเป็นมุมมองที่มองครัวเรือนในฐานะการกระจายทักษะและกระบวนการทำงานภายในชุมชน

3) มุมมองในเชิงระเบียบทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (Helmer, 2024, pp. 60-63) ครัวเรือนสัมพันธ์กับการแต่งงานเพราะเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูและสืบทอดตระกูล ทั้งในแง่ของการสร้างพลเมือง จากเด็กสู่การเป็นผู้ใหญ่ที่จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของนครรัฐ และการอยู่รอดของสมาชิกในครัวเรือน ในฐานะที่ครัวเรือนมีไว้สำหรับการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งอาหารการกินและทรัพย์สิน ซึ่งเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงการใช้ชีวิตของพลเมืองและการเติบโตเป็นพลเมืองที่ดีของนครรัฐ ครัวเรือนและการแต่งงานจึงเป็นเสมือนที่แสวงหาอำนาจและความมั่นคงทั้งต่อตระกูลและนครรัฐ ฉะนั้นในมุมมองนี้ การแต่งงานจึงไม่ใช่แค่เรื่องของครัวเรือน ความรัก หรือเพศ แต่เป็นเรื่องของการดำรงอยู่ของระเบียบทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่คอยค้ำจุนให้นครรัฐสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างปกติสุข

หากลองกลับไปพิจารณาความหมายของคำว่า “oikonomia” หรือ “เศรษฐศาสตร์” (economy) ในยุคกรีกโบราณ ก็จะพบว่า “oikonomia” เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กันระหว่างการเมืองและเศรษฐกิจโดยมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ครัวเรือน การจัดการครัวเรือนจึงเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการเมืองและเศรษฐกิจ โดยมีความสำคัญอย่างมากต่อการจัดการนครรัฐ สร้างและบำรุงชีวิตมนุษย์ให้เติบโตใหญ่เป็นพลเมืองที่ดีของนครรัฐ และเป็นบุตรเพื่อการสืบทอดและเพิ่มพูนทรัพย์สินในบ้านของตนเพื่อความอยู่รอดของวงศ์ตระกูล ในแง่นี้ การจัดการครัวเรือนจึงมีความสัมพันธ์กับเรือนร่าง (body) ของมนุษย์ซึ่งสัมพันธ์กับการผลิตและสื่อถึงการมีชีวิตที่ดีของพลเมือง ฉะนั้นเรือนร่างในความหมายนี้จึงไม่ใช่แค่เรือนร่างในเชิงกายวิภาค แต่ยังหมายถึงเรือนร่างทางการเมือง ที่ร่างกายของทุกคนเปรียบเสมือนสิ่งสะท้อนร่างกายของชุมชนทางการเมือง หากร่างกายของพลเมืองมีสุขภาพดี ก็จะสะท้อนถึงร่างกายของชุมชนไปในตัวด้วย ฉะนั้นเรือนร่างของมนุษย์จึงสัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ของชุมชน และมีความสำคัญต่อการสร้างชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นในชุมชนอีกด้วย (Helmer, 2024, p. 71)

3. นครรัฐกับครัวเรือน: สิ่งที่ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ

จุดเริ่มต้นของนครรัฐนั้น อริสโตเติลกล่าวว่าเริ่มจากการอยู่ร่วมกันของคนสองคน ซึ่งก็คือผู้ชายกับผู้หญิง และค่อย ๆ มาร่วมกันเป็น “ครัวเรือน” (household) ที่ประกอบไปด้วยผู้ชายกับผู้หญิง และเจ้านายกับทาส โดยครัวเรือนนั้นเป็นเรื่องการบริหารจัดการเรื่องต่าง ๆ ภายในบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องของการใช้ชีวิตเพื่อความอยู่รอดปลอดภัย จากหลาย ๆ ครัวเรือนก็รวมตัวเป็นหมู่บ้าน จากหลาย ๆ หมู่บ้านก็กลายเป็นนครรัฐในท้ายที่สุด โดยทั่วไปนั้นนครรัฐเป็นที่ซึ่งผู้คนที่หลากหลายได้มาอาศัยอยู่ร่วมกัน หน้าที่ของนครรัฐคือทำให้ผู้คนที่หลากหลายเหล่านี้สามารถแสวงหาชีวิตที่ดีได้ ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบอบอะไรก็ตาม หน้าที่ของนครรัฐจึงเป็นเสมือนสาระสำคัญของการดำรงอยู่โดยธรรมชาติของตัวนครรัฐเอง ฉะนั้นหากไม่ทำตามแล้ว นครรัฐก็จะไม่เป็นนครรัฐอีกต่อไป และพลเมืองก็สามารถทำการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิบัติเพื่อแสวงหาระบอบการปกครองที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายโดยธรรมชาติของนครรัฐได้ นั่นก็คือความสุข (happiness) ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ดีทุกอย่างที่เลือกได้ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา เป็นสิ่งที่สมบูรณ์และเพียงพอในตัวเอง เป็นเป้าหมายสุดท้ายของมนุษย์ และในนครรัฐเท่านั้นที่มนุษย์จะสามารถแสวงหาความสมบูรณ์พร้อมและเพียงพอสำหรับการแสวงหาเป้าหมายดังกล่าวได้ (Jaffa, 2007, pp. 183-185) ในประเด็นเหล่านี้ อริสโตเติลได้ย้ำและกล่าวถึงอยู่เรื่อย ๆ ในเล่ม 1 ของ *Politics* และย้ำอยู่เนื่อง ๆ ตลอดหนังสือเพื่อพยายามเชื่อมโยงระบอบการปกครองกับครัวเรือนและนครรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การจัดการครัวเรือน” (household management) ที่อริสโตเติลกล่าวไว้ว่า การจัดการครัวเรือน ไม่ต่างอะไรกับการบริหารเมืองขนาดเล็ก

(Aristotle, 2013, 1252a15) ตรงจุดนี้น่าจะพอแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเป็นสิ่งพื้นฐานที่สุดของนครรัฐ (Swanson & Corbin, 2009, pp. 15-16) ดังนั้นแล้ว จะเห็นว่านครรัฐและครัวเรือนดูจะมีความสัมพันธ์กันอย่างมากในมุมมองของอริสโตเติล

สำหรับนครรัฐนั้น อริสโตเติลมองว่านครรัฐมีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกสามารถบรรลุสิ่งที่ดีได้ (Aristotle, 2013, 1252a5) โดยในประเด็นนี้ อริสโตเติลได้กล่าวถึงผู้ปกครองที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือ “expert in political rule” หรือ “politikos” โดยคำนี้ส่วนใหญ่มักจะแปลว่า “statesman” ส่วนคำว่า “kalos” มักจะแปลว่า “well” (Aristotle, 2013, 1252a10; Lord, 2013, p. 1 ในเชิงอรรถที่ 1) ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของนครรัฐ ที่ต้องการให้สมาชิกในนครรัฐสามารถบรรลุสิ่งที่ดีได้ เพราะเป้าหมายของผู้ปกครองก็เป็นเช่นเดียวกัน ที่จะต้องทำให้นครรัฐเป็นไปตามจุดประสงค์ของการเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของนครรัฐให้ได้ สำหรับความเชี่ยวชาญของผู้ปกครอง ซึ่งในที่นี้ก็คือความเชี่ยวชาญที่ทำให้ผู้คนภายในเมืองสามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุข ในอีกด้านหนึ่ง การปกครองนครรัฐก็เปรียบเสมือนการจัดการครัวเรือนหรือเป็นผู้จัดการครัวเรือนที่มีหลายครัวเรือนมาอยู่ด้วยกัน แต่ละครัวเรือนมีเป้าหมายแตกต่างกัน แต่ทุกครัวเรือนอยู่ภายใต้นครรัฐ เพื่อที่จะสามารถดำเนินชีวิตและแสวงหาความสุขอันเป็นเป้าหมายสุดท้ายของแต่ละครัวเรือนได้ ในกรณีของนครรัฐนั้นก็เหมือนเป็นการจัดการครัวเรือนขนาดใหญ่ (Aristotle, 2013, 1252a15) ในแง่นี้ มองได้ว่าครัวเรือนเป็นเรื่องพื้นฐานที่สุดของสังคมการเมืองสำหรับอริสโตเติล

“เมืองเป็นเจ้าของร่วมกันระหว่างสิ่งที่ดำรงอยู่โดยธรรมชาติและมนุษย์ที่โดยธรรมชาติแล้วเป็นสัตว์การเมือง”⁶
(Aristotle, 2013, 1253a5) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

จากประโยคข้างต้นจะเห็นว่า สิ่งต่าง ๆ ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ และเมืองก็เป็นของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น เมืองจึงเป็นสิ่งที่มาสนับสนุนสิ่งต่าง ๆ และมนุษย์เองโดยธรรมชาติก็เป็นสัตว์การเมือง ที่หากอยู่เพียงลำพังก็จะไม่สามารถบรรลุศักยภาพสูงสุดของแต่ละคนได้ มนุษย์จึงต้องใช้ชีวิตร่วมกับมนุษย์คนอื่นในชุมชนทางการเมืองแห่งนี้ (Aristotle, 2013, 1253a1-9) การมีชีวิตอยู่ร่วมกันในนครรัฐจึงไม่ใช่แค่การมีชีวิตธรรมดาในแต่ละวันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการที่จะสามารถเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณธรรมความสามารถ แสวงหาความสุข ความยุติธรรม ปัญญา และศักยภาพที่ควรจะเป็น ที่ควรบรรลุถึงได้ มนุษย์จึงอยู่ร่วมกันในชุมชนทางการเมือง มนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่มี “speech” ในขณะที่มีแค่เสียง (voice) ซึ่งเป็นเพียงเสียงที่ส่งสัญญาณแห่งความเจ็บปวด ความหิว หรือความรู้สึกของตัวเองเท่านั้น ไม่สามารถแยกแยะสิ่งที่รับรู้ว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี หรือสิ่งที่ยุติธรรมหรืออยุติธรรมได้ แต่ “speech” ที่มนุษย์มีนั้น นอกจากรับรู้ความเจ็บปวดและความพึงพอใจแล้ว มนุษย์ยังสามารถแยกแยะความยุติธรรมและความอยุติธรรมได้ เข้าใจสิ่งที่เป็นโยบายหรือเป็นความสุขสำหรับตนได้ โดยผ่านการใช้ “speech” ซึ่งรากศัพท์ของ “speech” นั้นมาจากภาษากรีกโบราณคือ “logos” ที่มีความหมายทั้งในแง่ของคำพูดและเหตุผล (reason) ด้วย กล่าวคือมนุษย์สามารถรับรู้ได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ไม่ดี (Aristotle, 2013, 1253a19-19; Lord, 2013, p. 4 ในเชิงอรรถที่ 16)

มนุษย์เป็นเช่นนี้ก็ต่อเมื่อได้อยู่ในนครรัฐที่มีครอบครัวและครัวเรือนสำหรับช่วยส่งเสริมให้มนุษย์สามารถแสวงหาความสุขได้ ตามที่อริสโตเติลได้กล่าวต่อไปว่า “ชุมชนในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างครัวเรือนและเมืองขึ้นมา” (“community in these things is what makes a household and a city.” (Aristotle, 2013, 1253a19) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน) นอกจากนี้ จากประโยคที่ว่า “เมืองจึงเป็นสิ่งที่ชัดเจนว่าเป็นเรื่องโดยธรรมชาติและเป็นสิ่งที่สำคัญกว่ามนุษย์แต่ละคน” (“That the city is both by nature and prior to each individual, then, is clear.”) (Aristotle, 2013, 1253a25-

⁶ “The city belongs among the things that exist by nature, and that men is by nature a political animal.”

26) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน) เมืองหรือนครรัฐจึงเป็นเรื่องธรรมชาติ เพราะการอยู่คนเดียวจะไม่สามารถเติมเต็มความเพียงพอของมนุษย์ได้ เพราะมนุษย์จะอยู่ไม่ได้ หากอยู่ได้ก็ไม่ใช่มนุษย์แต่เป็นสัตว์ร้ายหรือสัตว์ป่า (beast) ไม่ก็พระเจ้า (God) (Aristotle, 2013, 1253a28-30) แต่มนุษย์จะต้องอยู่ในนครรัฐที่มีกฎหมายและศาล มิฉะนั้นพวกเขาจะพบกับสิ่งที่เลวร้ายที่ไม่ได้รับประกันถึงเป้าหมายที่แท้จริงหรือการดำรงอยู่โดยธรรมชาติของนครรัฐ ดังนั้นผู้ปกครองเมืองจะต้องมีคุณธรรมความสามารถที่จะสามารถปกครองนครรัฐให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว (Aristotle, 2013, 1253a33, 1253a36-37)

“ทั้งศาสตร์และศิลป์ต่างมีเป้าหมายเพื่อสิ่งที่ดีบางอย่าง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ดีและสำคัญที่สุดที่ได้สร้างความน่าเชื่อถือสำหรับทุกสิ่ง ฉะนั้นสิ่งเหล่านี้คือขีดความสามารถทางการเมือง สิ่งที่ดีทางการเมืองคือความยุติธรรม และสิ่งนี้คือผลประโยชน์ส่วนรวม ความยุติธรรมเป็นสิ่งที่ตั้งมั่นอยู่บนความเท่าเทียมและขึ้นอยู่กับจุดอ้างอิงที่แน่นอนที่จะตัดสินความเท่าเทียมนี้จากข้อเขียนบนฐานของปรัชญาซึ่งถกเถียงกันในแง่ของจริยศาสตร์ เพราะว่าพวกเขาตอบรับว่าความยุติธรรมเป็นสิ่งที่แน่นอนสำหรับบุคคลทั้งหลายที่ควรจะมีมั่นในความเท่าเทียมสำหรับคนที่เท่าเทียมกันทุกคน”⁷ (Aristotle, 2013, 1282b15-22) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

ศาสตร์และศิลป์ทั้งหลายต้องมีเป้าหมายเพื่อสิ่งที่ดีบางอย่าง และสิ่งที่ดีเหล่านั้นต่างก็เป็นสิ่งที่ดีสำหรับทุกคน เพราะสิ่งนี้คือ “ขีดความสามารถทางการเมือง” (political capacity) และสิ่งที่ดีทางการเมืองเหล่านี้ก็คือ “ความยุติธรรม” (justice) และนี่คือผลประโยชน์ส่วนรวม ในแง่นี้ ความยุติธรรมก็คือสิ่งที่แน่นอนชัดเจนสำหรับบุคคล คือความเท่าเทียมเพื่อบุคคลที่เท่าเทียม ทั้งนี้ ความยุติธรรมของอริสโตเติลจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ที่มีสถานะเป็นบุคคลเท่านั้น ความยุติธรรมเป็นสิ่งที่ต้องอยู่คู่กับนครรัฐ เพราะความยุติธรรมคือการใช้มาตรฐานเดียวกัน (commensurable) ตัดสินเรื่องต่าง ๆ ภายในนครรัฐ นครรัฐจึงขาดหลักการนี้ไม่ได้ มิฉะนั้นเมืองจะไม่สามารถบริหารตามเป้าหมายของนครรัฐได้ หรือก็คือการเป็นที่สำหรับให้ผู้คนสามารถแสวงหาความสุขให้กับตนได้ (Aristotle, 2013, 1282b27-28, 1283a4-10, 15-23)

“ณ ตอนนีการสร้างเมืองไม่ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนของมนุษย์หรือความแตกต่างของจำนวนมนุษย์ เมืองไม่ได้เกิดจากบุคคลที่มีความเหมือนกัน เมืองนั้นแตกต่างกันด้วยสมาชิก”⁸

(Aristotle, 2013, 1261a22-25) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

เมืองไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ที่ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่และใช้ชีวิตได้อย่างหลากหลายเท่านั้น แต่เมืองนั้นเกิดจากความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์ที่มาอยู่ร่วมกันภายในเมือง มนุษย์ที่แตกต่างกันได้กลายเป็นเพื่อนหรือมีมิตรภาพ (friendship) ระหว่างกัน ในแง่นี้ เมืองจึงดำรงอยู่บนฐานของความหลากหลาย (Aristotle, 2013, 1263b36)

⁷ “Since in all the sciences and arts the end is some good, it is the greatest and primary good in that which is the most authoritative of all; this is the political capacity. The political good is justice, and this is the common advantage. Justice is held by all to be a certain equality, and up to a certain point they agree with the discourses based on philosophy in which ethics has been discussed; for they assert that justice is a certain thing for certain persons, and should be equal for equal persons.”

⁸ “Now city is made up not city of a number of human beings, but also of those differing in kind: a city does not arise from persons who are similar. A city differs from alliance.”

นอกจากนี้ ในประเด็นเรื่อง “ฝ่ายปกครองของนครรัฐ” หรือ “governing body” (Aristotle, 2013, 1278b10-12) ที่แปลมาจากภาษากรีกโบราณว่า “politeuma” (Lord, 2013, p. 71 ในเชิงอรรถที่ 31) ส่วน “authority” หรือ “สิทธิอำนาจ” แปลมาจากภาษากรีกโบราณว่า “kyrios” หมายถึง สิทธิอำนาจ แต่ไม่ใช่ “องค์อธิปัตย์” (sovereign) (Aristotle, 2013, p. 71 ในเชิงอรรถที่ 30) ฝ่ายปกครองของนครรัฐเป็นหน่วยงานสำหรับดูแลและบริหารงานของเมือง เป็นองค์พหุที่ได้สิทธิธรรมทางอำนาจมาจากพลเมืองของรัฐ เป็นเสมือนหน่วยงานราชการที่คอยอำนวยความสะดวกให้สมาชิกภายในนครรัฐ เช่นนั้นในอีกแง่หนึ่งอาจมองความเป็นเมืองหรือนครรัฐนั้นว่า นอกจากจะเป็นนครรัฐเพื่อบรรลุเป้าหมายโดยธรรมชาติแล้ว ยังจะต้องเป็นนครรัฐที่มีหน่วยงานต่าง ๆ ไว้ทำหน้าที่ดูแลกิจการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของพลเมืองภายในนครรัฐ เพราะการจะบรรลุเป้าหมายของนครรัฐให้ได้ นั้น การมีฝ่ายปกครองหรือหน่วยงานของนครรัฐเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการดำรงอยู่ของนครรัฐในฐานะเป็นเรื่องธรรมชาติ

ในแง่นี้ ฝ่ายปกครองของนครรัฐจึงมีหน้าที่ให้บริการ ตระเตรียมสิ่งที่ดีให้พร้อมสำหรับทุกคนและสร้างระเบียบให้เกิดขึ้นในนครรัฐ (Aristotle, 2013, 1321b6-7) อริสโตเติลยังได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับฝ่ายปกครองของนครรัฐคร่าว ๆ ดังนี้ ฝ่ายปกครองที่เกี่ยวกับการค้า ดูแลข้อตกลงและความเรียบร้อย (Aristotle, 2013, 1321b13-18) ฝ่ายปกครองที่ดูแลทรัพย์สินส่วนตัวและส่วนรวม พร้อมทั้งจะดูแลรักษาและซ่อมแซม รวมถึงทรัพย์สินของพลเมือง ซึ่งส่วนมากจะเรียกตำแหน่งนี้ว่า “Town Management” (Aristotle, 2013, 1321b27-31) ฝ่ายปกครองที่ดูแลเรื่องงบประมาณ (Aristotle, 2013, 1321b32-34) ฝ่ายปกครองที่ทำหน้าที่เป็นปรึกษา เสนอแนะ และดูแลเรื่องเอกสารต่าง ๆ ของเมือง (Aristotle, 2013, 1321b35-39) ฝ่ายปกครองศาลและราชทัณฑ์ (Aristotle, 2013, 1322a1-2) ฝ่ายปกครองด้านการทหาร (Aristotle, 2013, 1322a32-40) ฝ่ายปกครองด้านการตรวจสอบบัญชีและการเงิน (Aristotle, 2013, 1322b8-12) และฝ่ายปกครองด้านการศาสนา (Aristotle, 2013, 1322b18-19)

ด้วยเหตุนี้ นครรัฐจึงเป็นการตอบสนองต่อชีวิตที่เพียงพอในตนเอง (self-sufficient life) ของผู้ที่หลากหลายภายในนครรัฐ (Aristotle, 2013, 1326b5-10, 1328b15-20; Swanson & Corbin, 2009, pp. 20-21) โดยนครรัฐจะต้องมีขนาดที่เพียงพอและเหมาะสมต่อจำนวนคนที่อยู่อาศัย นครรัฐต้องทำงานและตอบสนองต่อความต้องการต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี นั่นคือ มีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมเพียงพอ (Aristotle, 2013, 1325b40, 1326a5-20) นอกจากนี้ การวางผังเมืองก็สำคัญ นครรัฐควรเข้าถึงได้ง่ายทั้งทางบกและทางทะเล มีลมมาจากทางทิศตะวันออกและทางเหนือ ทำให้ช่วงฤดูหนาวอากาศกำลังดี ดังนั้น การเลือกที่ตั้งของเมืองหรือการวางผังเมืองในทำเลที่ตั้งต่าง ๆ นั้นจะต้องคิดใคร่ครวญให้แน่ใจว่าทำเลดังกล่าวเหมาะสมกับกิจกรรมทางการเมือง ทางทหาร อากาศ การใช้ชีวิต และการเข้าถึงสถานที่สำคัญต่าง ๆ ได้ง่าย (Aristotle, 2013, 1330a35-1330b)

4. ระบอบการปกครองที่ดีและไม่ดีกับการปฏิบัติ

สำหรับประเด็นเรื่องระบอบการปกครองนั้น ดังที่กล่าวไปแล้วว่าใน *Politics* เป็นงานที่อริสโตเติลพยายามค้นหา ระบอบการปกครองที่ดีที่สุด (the best regime หรือ “kallipolis”) เท่าที่เป็นไปได้ โดยพิจารณาจากระบอบการปกครองที่ดำรงอยู่ ณ ขณะนั้น โดยพื้นฐานแล้ว แต่ละนครรัฐมักจะเลือกระบอบที่เหมาะสมกับเมืองตัวเองจาก 2 ปัจจัย คือ คุณภาพ (quality) ได้แก่ เสรีภาพ ความมั่นคง การศึกษา การเกิดในที่ที่ดี และปริมาณ (quantity) คือเป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับคน

จำนวนมากที่หลากหลาย รวมถึงศักยภาพของประชาชนที่อยู่ในเมืองว่าระบอบแบบไหนสามารถตอบสนองเป้าหมายของเมืองได้มากที่สุด (Aristotle, 2013, 1296b17-29)

อย่างที่ได้อธิบายไปในช่วงแรก สำหรับอริสโตเติล (Aristotle, 2013, 1328a35-38) นั้น มนุษย์เป็นสัตว์การเมืองที่มี “logos” หรือเหตุผลที่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไปที่มีแค่เสียง (voice) สำหรับการมีชีวิตที่เพียงรับรู้ความพึงพอใจ ความเจ็บปวด หรือความหิวกระหาย แต่ไม่สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ไม่ดีแตกต่างจากมนุษย์ที่ใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต ไม่ได้ใช้เพียงสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดเท่านั้น แต่มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีเหตุผล รู้ว่าอะไรดีอะไรไม่ดี อะไรควรทำหรือไม่ควรทำ เหตุผลนี้ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เพียงแค่การเอาชีวิตรอดหรือแค่การสืบพันธุ์ไปวัน ๆ เปรียบเช่นสรรพสัตว์ทั่วไป สัตว์ต้องการเพียงมีชีวิตเพื่อความอยู่รอด แต่มนุษย์นั้นปรารถนาชีวิตที่ดี (Höffe, 2003, p. 167) ดังนั้น โดยธรรมชาติแล้ว ในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์การเมืองจึงมักจะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน เกิดเป็น “ชุมชนทางการเมือง” ที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเพื่อสร้างสภาพและเงื่อนไขในการแสวงหาความสุขที่ตนปรารถนา อันเป็นความปรารถนาโดยธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนต่างมีตามศักยภาพของตนที่จะค้นหา มนุษย์สามารถใช้คุณธรรมความสามารถของตนอย่างเหมาะสมเพื่อให้บรรลุความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม (Strauss, 1964, pp. 31-32) สำหรับ อริสโตเติลนั้น ความสุขคือเป้าหมายโดยรวมที่นำไปสู่สิ่งที่ดีที่สุด เป็นเป้าหมายสุดท้ายของชีวิต เป็นสิ่งที่ตอบสนองต่อความพึงปรารถนาของมนุษย์ และมนุษย์จะบรรลุความสุขนี้ได้ก็ต่อเมื่อเขาได้อยู่ในชุมชนทางการเมืองที่สมบูรณ์และเพียงพอในตัวเอง ชุมชนที่สามารถมอบเงื่อนไขของชีวิตที่จะทำให้มนุษย์สามารถแสวงหาความสุขหรือสิ่งที่ดีได้ เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในฐานะที่เป็นสัตว์การเมือง (Strauss & Cropsey, 2007, pp. 183-186; Jaffa, 2007, pp. 184-186; Keyt, 1991, p. 124)

“ระบอบการปกครองคือการเตรียมการของเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของระบอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ได้รับสิทธิอำนาจสำหรับการควบคุมทั้งระบอบ เพราะการมีสิทธิอำนาจในเมืองคือสิทธิที่จะควบคุมฝ่ายปกครองของเมืองในทุก ๆ ที่ของเมืองได้ และฝ่ายปกครองของเมืองนี้ก็คือระบอบการปกครอง”⁹

(Aristotle, 2013, 1278b10) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

จากคำกล่าวข้างต้น สำหรับประเด็นเรื่องระบอบการปกครอง (regime) หรือ “politeia” ในภาษากรีกนั้น อริสโตเติลพูดถึงประเด็นนี้ใน *Politics* เล่ม 3 ถึง 6 ที่เปรียบเทียบระบอบการปกครองในนครรัฐกรีกโบราณ ณ ขณะนั้น เพื่อค้นหาระบอบการปกครองที่ดีที่สุด สำหรับอริสโตเติล (2013, 1278b, 1289a) นั้น ระบอบการปกครองเป็นเรื่องของการออกแบบองค์กรและสถาบันสำหรับการบริหารจัดการและปกครองชุมชนทางการเมืองหรือเมืองของนครรัฐต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุมชนทางการเมืองโดยธรรมชาติตามที่ได้อธิบายไปแล้ว รวมถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ทั้งในเรื่องธรรมเนียมปฏิบัติ จารีตประเพณี และกิจวัตรต่าง ๆ ของผู้คน (Sombat, 1973, pp. 1-4; Strauss, 1964, pp. 45-46)

นอกจากนี้ อริสโตเติล (2013, 1275a-b, 1276a) ยังได้แบ่งสิ่งที่เป็นเนื้อหา (matter) และรูปแบบ (form) ของระบอบการเมืองออกจากกัน สำคัญสำคัญของระบอบการปกครองนั้นคือความเป็นพลเมือง (citizen body) โดยลักษณะดังกล่าวจะเป็นตัวแปรสำคัญสำหรับการสร้างระบอบการปกครองหนึ่ง ๆ ขึ้นมา ด้วยเหตุนี้ พลเมืองจึงมีหน้าที่สำคัญอย่างมากต่อชุมชนทางการเมือง ทั้งต้องปกป้อง กลั่นกรอง พิจารณา ถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายและผลประโยชน์สาธารณะ ดังนั้น การให้

⁹ “The regime is an arrangement of a city with respect to its offices, particularly the one that has authority over all matters. For what has authority in the city is everywhere the governing body, and the governing body is the regime.”

การศึกษาสำหรับพลเมือง (civic education) จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อรากฐานของนครรัฐ สำหรับการศึกษาของพลเมืองจะต้องมีเป้าหมายเพื่อให้พลเมืองมีคุณธรรมพื้นฐาน 4 ประการ อันได้แก่ 1) ความกล้าหาญ (courage) เพื่อที่จะควบคุมความกลัวและความโกรธไว้ 2) ความพอประมาณ (moderation) รู้จักควบคุมความอยากได้ของตนให้อยู่ในขอบเขต 3) ความยุติธรรม (justice) ควรจัดวางผลประโยชน์ส่วนตนและสิ่งที่ดีโดยตัวมันเองอย่างมีเหตุผล 4) ความสุขุมรอบคอบ (prudence) เป็นสิ่งที่จะนำคุณธรรมทั้ง 3 ประการมาใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างดีเพื่อบรรลุสิ่งที่ตนพึงปรารถนา ดังนั้นการเป็นพลเมืองที่ดีก็คือการแสวงหาความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีที่มนุษย์พึงแสวงหา คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้จึงเป็นคุณลักษณะที่พึงมีสำหรับการแสวงหาความสุขในชุมชนทางการเมืองที่มนุษย์อาศัยอยู่ (Chutidech, 2019; Jaffa, 2007, pp. 184-185; Smith, 2012, pp. 76-77, 79; Pangle & Burn, 2015, p. 74)

อีกทั้งอริสโตเติลยังขยายความในประเด็นเรื่องความเป็นพลเมืองในแต่ละระบอบการเมืองว่า ในทุกสังคมการเมืองนั้นต่างมีความเชื่อพื้นฐานของแต่ละสังคมต่างกันไป การเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยก็ไม่ได้หมายความว่าจะมีลักษณะเดียวกับการเป็นพลเมืองในระบอบคณาธิปไตย เพราะความเป็นพลเมืองนั้นในท้ายที่สุดขึ้นอยู่กับระบอบการเมืองแต่ละระบอบว่า แต่ละชุมชนทางการเมืองนั้นให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของผู้คนหรือคุณค่าที่ยึดถือร่วมกันในสังคมอย่างไร หรืออะไรคือคุณธรรมที่สำคัญของสังคม และพลเมืองในสังคมควรมีวิถีชีวิตอย่างไร และวิถีชีวิตดังกล่าวนี้มีอบความเจริญและความปลอดภัยให้กับนครรัฐนั้น ๆ ได้หรือไม่ อย่างไร เพราะสำหรับอริสโตเติลแล้ว หลักสำคัญของการเป็นพลเมืองนั้นคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการมีตำแหน่งในหน่วยการปกครองเพื่อช่วยกิจการต่าง ๆ ของนครรัฐ ซึ่งในแง่นี้ การเป็นพลเมืองจะต้องเป็นทั้งผู้ถูกปกครองและเป็นผู้ปกครอง กล่าวคือต้องมีคุณสมบัติที่พร้อมเปลี่ยนจากผู้ถูกปกครองเป็นผู้ปกครอง หรือก็คือมีตำแหน่งในหน่วยงานต่าง ๆ ของนครรัฐ เพื่อสนับสนุนกิจการสาธารณะต่าง ๆ ที่ทำเพื่อพลเมืองในนครรัฐนั้น ๆ (Jaffa, 2007, pp. 222-228; Smith, 2012, pp. 77-78)

เพื่อที่จะค้นหาระบอบการปกครองที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ อริสโตเติลใช้วิธีการศึกษาจากการเปรียบเทียบระบอบการปกครองเท่าที่ปรากฏในนครรัฐกรีกโบราณ ณ เวลานั้น แต่ก่อนจะเปรียบเทียบได้ก็ต้องเข้าใจเสียก่อนว่า แต่ละระบอบการปกครองนั้นมีหลักการพื้นฐานในการตัดสินเรื่องต่าง ๆ ในเชิงคุณค่าที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะในเรื่องการถือครองอำนาจการปกครองนครรัฐ การได้มาซึ่งผู้ปกครอง และผู้ปกครองควรมีกี่คน โดยใน *Politics* เล่ม 4 บทที่ 4-11 อริสโตเติลได้ระบุว่าระบอบการปกครองสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ การปกครองที่ดี (well-ordered) และการปกครองที่ไม่ดี (corrupt) และการจะบอกว่าระบอบการปกครองไหนเป็นการปกครองที่ดีและการปกครองที่ไม่ดีนั้น พิจารณาจากเรื่องระเบียบที่เหมาะสมในทางกฎหมาย (constitutional order) โดยพิจารณา 2 เรื่องด้วยกัน ดังนี้ 1) หลักการปกครองโดยกฎหมาย (rule of law) แม้ว่าสิ่งนี้จะไม่ได้รับรองว่าสังคมการเมืองที่ปกครองโดยกฎหมายจะเป็นสังคมที่ยุติธรรม แต่อย่างน้อยที่สุดความยุติธรรมและความชอบธรรมทางการเมืองจะเป็นไปไม่ได้เลยถ้าอยู่นอกกรอบของกฎหมาย การควบคุมโดยกฎหมายและความรับผิดชอบของพลเมือง เป็นเงื่อนไขขั้นต่ำสุดและจำเป็นของสังคมการเมือง ที่จะสามารถเป็นระบอบการเมืองที่ดีที่สุด (polity หรือ constitutional government) ได้ 2) เสถียรภาพ (stability) นั่นก็คือ สังคมการเมืองนั้นสามารถรักษาระเบียบของสังคมการเมืองนั้น ๆ ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงและสามารถมีผลบังคับใช้ได้ (Smith, 2012, pp. 79-80)

สำหรับการจัดแบ่งระบอบการปกครองของอริสโตเติล (2013, 1279a25-1279b10) นั้น จะใช้เกณฑ์จำนวนของผู้ปกครองเป็นเกณฑ์แบ่ง โดยแบ่งเป็นคนเดียว สองหรือสามคน และจำนวนมาก โดยการปกครองที่ดีสำหรับผู้ปกครองคนเดียวคือระบอบกษัตริย์ (king) ในส่วนการปกครองที่ไม่ดีโดยผู้ปกครองคนเดียวคือทyranny สำหรับการปกครองแบบสองหรือสามคน การปกครองรูปแบบที่ดีเรียกว่า อภิชนาธิปไตย (aristocracy) ส่วนการปกครองที่ไม่ดีเรียกว่า คณาธิปไตย (oligarchy) และการปกครองแบบผู้ปกครองมีจำนวนมาก รูปแบบที่ดี คือ polity ส่วนรูปแบบที่ไม่ดี

คือ ประชาธิปไตย (democracy) (Chutidech, 2019; Vira, 2018, pp. 159, 173-174) โดย polity เป็นระบอบที่ดีที่สุดที่จะเป็นไปได้ เป็นระบอบที่ผสมผสานข้อดีและข้อเสียของระบอบต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไป เพื่อเป็นนครรัฐอันเป็นที่รวมตัวของชุมชนต่าง ๆ ที่หลากหลาย เป็นนครรัฐที่มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์สามารถเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์ที่จะสามารถแสวงหาความสุขให้กับตนได้ในนครรัฐแห่งนี้

สำหรับระบอบการปกครองที่ดีที่สุดของอริสโตเติลนั้น คือระบอบที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งผสมผสานข้อดีและข้อเสียของระบอบคณาธิปไตย (oligarchy) และระบอบประชาธิปไตย (democracy) เข้าด้วยกันอย่าง “polity” (Aristotle, 2013, 1265b29) ในเล่ม 2 นี้ เริ่มด้วยการศึกษาระบอบการปกครองของชุมชนทางการเมืองหรือเมืองต่าง ๆ ว่ามีวิธีการบริหารจัดการเมืองอย่างไร ให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองแบ่งปันสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันได้ อะไรควรแบ่งปัน อะไรควรแบ่งบางส่วน หรือไม่แบ่งเลย นี่คือสิ่งที่สะท้อนผ่านระบอบการปกครอง (regime) แต่ละเมือง ผ่านวิธีการบริหารจัดการ (Aristotle, 2013, 1261a3-4)

“กิจกรรมทั้งหมดของผู้ปกครองและผู้ออกกฎหมายคือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเมืองและระบอบการเมืองว่าจะทำเช่นไรในการจัดเตรียมเรื่องต่าง ๆ ที่แน่นอนสำหรับผู้อาศัยอยู่ในเมือง... เพราะว่าเมืองคือพลเมืองที่มีความหลากหลาย”¹⁰

(Aristotle, 2013, 1274b37-1275a1) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

จากประโยคนี้แสดงให้เห็นว่า ระบอบการปกครองเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเตรียมตัวของนครรัฐเพื่อการจัดการนครรัฐสำหรับสมาชิก ซึ่งในกรณีนี้ อริสโตเติลหมายถึง “พลเมือง” (citizen) กิจกรรมทั้งการบริหาร การปกครองและนิติบัญญัติล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเมืองทั้งสิ้น สำหรับเรื่องพลเมืองนั้น อริสโตเติลกล่าวว่าพลเมืองนี้ขึ้นอยู่กับระบอบการปกครองของแต่ละที่ ความเป็นพลเมืองไม่ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะที่อยู่อาศัย แต่ขึ้นอยู่กับระบอบการปกครองว่าจะระบุว่าใครควรหรือไม่ควรเป็น (Aristotle, 2013, 1275a3-9) ในทางหนึ่งจึงเป็นเรื่องของการปรึกษาหารือและการตัดสินใจร่วมกัน (Aristotle, 2013, 1275b19) เพราะนครรัฐเป็นที่ ๆ บุคคลและพลเมืองที่หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกัน เพื่อเติมเต็มชีวิตของตนให้เพียงพอต่อความปรารถนานั้น (Aristotle, 2013, 1275b20-21)

ในส่วนของระบอบประชาธิปไตยนั้น ลักษณะทั่วไปของระบอบประชาธิปไตยคือมีรากฐานจากเสรีภาพ (freedom) (Aristotle, 2013, 1317a40) โดยลักษณะเด่นที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยคือ พลเมืองสามารถเป็นทั้งผู้ถูกปกครองและผู้ปกครองได้ (“being ruled and ruling in turn”) (Aristotle, 2013, 1317b2-3) กล่าวคือ เสรีภาพนี้ทำให้พลเมืองสามารถเป็นผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองได้เสมอผ่านการคัดเลือกและการเลือกตั้ง นอกจากนี้ อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือความเท่าเทียม (equality) ที่ทำให้คนจนสามารถมีส่วนร่วมในการปกครองได้ ในแง่นี้ เสรีภาพกับความเสมอภาคจึงเป็นหลักพื้นฐานของประชาธิปไตยสำหรับอริสโตเติล (Aristotle, 2013, 1318a4-11)

สตีเฟน สมิธ (Steven Smith) (2012, pp. 72-73) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า สำหรับอริสโตเติลแล้ว เสรีภาพยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง ในเรื่องผลประโยชน์สาธารณะและการตรวจสอบการทำงานของผู้ปกครองด้วย ฉะนั้นเสรีภาพจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อพลเมืองกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองรวมถึงเสรีภาพไม่ใช่เพียงการกระทำอะไรก็ได้ตามที่ตนปรารถนา แต่คือการตระหนักรู้ถึงขอบเขตและข้อจำกัดภายใต้กฎหมายที่เราทุกคนมีส่วนร่วมในการกลั่นกรองและพิจารณากฎหมายดังกล่าว สำหรับอริสโตเติล ระบอบการปกครองที่ดีควรเป็น

¹⁰ “The entire activity of political ruler and the legislator is concerned with the city and the regime is a certain arrangement of those who inhabit the city...; for the city is a certain multitude of citizens.”

ระบอบที่ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ถึงความเหมาะสม เงื่อนไข ข้อจำกัด และการควบคุมตนเอง นอกจากนี้ ลักษณะเด่นที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยนั้นยังเป็นระบอบการปกครองโดยคนจน (poor) ที่มีมากกว่าคนรวย (well off) เพราะด้วยระบอบประชาธิปไตยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียม พลเมืองทุกคนย่อมมีส่วนร่วมในการปกครอง พลเมืองส่วนใหญ่มักจะเป็นคนจนมากกว่าคนรวย ฉะนั้นระบอบดังกล่าวจึงถูกขนานนามอีกชื่อว่าเป็นระบอบการปกครองโดยคนจน (Chutidech, 2019)

ใน *Politics* ของอริสโตเติล นอกจากจะพิจารณาลักษณะต่าง ๆ ของระบอบการปกครองในยุคกรีกโบราณแล้ว ยังได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของระบอบการเมืองอีกด้วย กล่าวคือนอกจากจะกล่าวถึงสิ่งที่คอยจรรงค้ำจุนตัวระบอบปกครองไว้แล้ว ยังตั้งข้อสังเกตไว้อีกด้วยว่าอะไรคือสาเหตุของการล่มสลายหรือการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้น (Sombat, 1973, p. 2) หรือพูดในคำศัพท์ปัจจุบันได้ว่า “การปฏิวัติ” (revolution)

“สาเหตุหลัก และโดยทั่วไป ของความรู้สึกที่ทำให้บุคคลมุ่งถึงการเปลี่ยนแปลง...(คือความรู้สึกในความไม่เสมอภาค)... มีคนบางคนซึ่งก่อให้เกิดการแตกแยกขึ้น เพราะจิตใจของเราปรารถนาความเสมอภาค อันสืบเนื่องมาจากการที่เขาคิดว่า เขาไม่ได้รับผลตอบแทนเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่ตนมีความเท่าเทียมกันกับผู้อื่นซึ่งได้รับผลประโยชน์อย่างยิ่ง และก็มีผู้อื่นที่กระทำลงไปเพราะจิตใจของเขาปรารถนาความไม่เสมอภาค (คือความเหนือกว่า) อันเกิดจากความคิดว่าหากตนไม่ได้เปรียบผู้อื่น (คือได้เท่า ๆ กันหรือน้อยกว่า) ทั้ง ๆ ที่ตามความจริงแล้ว พวกเขาเหนือกว่าผู้อื่น (ความปรารถนาเหล่านี้ที่สมเหตุสมผลก็มี และที่ไม่สมเหตุสมผลก็มี) ดังนั้น จะเห็นว่า ผู้ที่ต่ำต้อยกลายเป็นพวกปฏิวัติก็เพราะอยากจะทำเทียมเท่ากับผู้อื่น และผู้ที่ทำเทียมกันเป็นพวกปฏิวัติก็เพื่อที่จะเหนือกว่าผู้อื่น”¹¹

(Aristotle, 2013, 1302a35-1302b3) [สำนวนแปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์ (Sombat, 1973, pp. 7-8)]

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นว่า ความรู้สึกของการมุ่งหมายที่จะทำการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนั้น เกิดจากการถูกกระตุ้นหรือสาเหตุบางประการที่ผู้ที่คิดจะดำเนินการปฏิวัตินั้นรู้สึกว่าการดำรงอยู่ของสิ่งใดบางอย่างไป อันได้แก่ ผลประโยชน์และเกียรติยศ ที่ตนพึงมี (Sombat, 1973, pp. 8-10) หรือก็คือความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจที่ตัวเองไม่ได้รับสิ่งที่ควรได้รับ หรือได้รับน้อยกว่าคนอื่น ทั้ง ๆ ที่ตนสมควรได้รับเท่ากับคนอื่น กล่าวคือเป็นความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในระบอบการเมืองแล้วไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยุติธรรม เหมือนที่คนจนรู้สึกไม่พอใจที่คนรวยได้ทรัพย์สินมากกว่า แม้นตนจะพยายามมากเท่าใดก็ไม่ได้ตามที่ตนควรจะได้ พิจารณาเพิ่มเติมในคำกล่าวนี้ของอริสโตเติล (2013, 1301a25-30) ที่ลงรายละเอียดของเหตุแห่งการปฏิวัติในระบอบการเมืองต่าง ๆ ดังนี้

“มันเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างแรกตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏจากระบอบการเมืองต่าง ๆ ว่าการลุกฮือที่เกิดขึ้นตลอดมานั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นผลมาจากความอยุติธรรมและความเท่าเทียมกันอย่างได้สัดส่วน ที่พวกเขาเห็นว่าเกิดจากข้อผิดพลาดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ในระบอบการเมือง การปกครองโดยประชาชนเกิดขึ้นจากผลที่ผู้คนนั้นเท่าเทียมกัน

¹¹ “The causes and beginning points of the changes... For men are stirred up against one another by profit and by honor—not in order to acquire them for themselves, as was said earlier, but because they see others aggrandizing themselves (whether justly or unjustly) with respect to these things. They are stirred up further by arrogance, by fear, by preeminence, by contempt, by disproportionate growth, and further, though in another manner, by electioneering, by underestimation, by [neglect of] small things, and by dissimilarity.”

และสนับสนุนหลักความเสมอภาคขั้นพื้นฐานเหมือนกับเสรีชนทั่ว ๆ ไป และคณาธิปไตยเกิดขึ้นจากการที่พวกเขา
เข้าใจว่าเราไม่เท่าเทียมกันบนฐานของทรัพย์สิน”¹²

(สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

จากคำกล่าวข้างต้น ก่อนที่จะทำความเข้าใจความหมายของคำว่า การปฏิวัติ (revolution) ของอริสโตเติล ต้องมาพิจารณาคำดังกล่าวในเชิงรากศัพท์เสียก่อน ซึ่งพบว่าคำว่า “revolution” หรือ “การปฏิวัติ” นั้น มีรากศัพท์จากภาษากรีกโบราณคือ “statis” หมายถึง การทำลายหรือการแปรเปลี่ยนทางการเมือง หรือการเปลี่ยนระบอบการปกครองเดิมมาเป็นระบอบการปกครองใหม่ โดยใน *Politics* นั้น อริสโตเติลได้ไล่เรียงตั้งแต่ปัจจัยเบื้องหลังการปฏิวัติในระบอบต่าง ๆ ทั้งประชาธิปไตย คณาธิปไตย อภิชนาธิปไตย รวมถึงสรุปความคิดว่าด้วยการปฏิวัติของเพลโต (Plato) โดยเหตุผลพื้นฐานที่สุดสำหรับการปฏิวัติมี 2 ปัจจัย คือ ความยุติธรรม และ “ความเท่าเทียมอย่างได้สัดส่วน” (proportionate equality) (Aristotle, 2013, 1301a28-29) ทั้งสองอย่างนี้นำไปสู่ความขัดแย้งในเชิงกลุ่มก้อน (Aristotle, 2013, 1301b5-6) กล่าวคือ ผู้ปกครองไม่สามารถแบ่งสรรปันส่วนให้กับทุกคนในเมืองได้อย่างเท่าเทียมหรือได้สัดส่วน ไม่กระจายสัดส่วนต่าง ๆ ให้อย่างเหมาะสม หรือไม่สามารถทำให้ผู้คนที่หลากหลายในเมืองสามารถแสวงหาสิ่งที่ดีให้กับตัวเองได้ แต่ดันไปกระจายสิ่งเหล่านี้ให้คนบางกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง หรือผู้ปกครองคนเดียวเท่านั้น ซึ่งนำมาสู่ความขัดแย้งของกลุ่มเฉพาะที่ถูกกลามบานปลายจนกลายเป็นการปฏิวัติล้มล้างผู้ปกครองเดิมแล้วสถาปนาระบอบการปกครองใหม่ขึ้นมา ไม่ว่าวิธีการดังกล่าวจะถูกกฎหมายหรือไม่ก็ตาม หรือในบางครั้งการปฏิวัติในความหมายของอริสโตเติลอาจไม่ถึงขั้นเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง อาจเปลี่ยนแค่ตัวบุคคลหรือผู้นำเสียใหม่ (Sombat, 1973, pp. 6-7)

แต่ก่อนจะเข้าใจเรื่องการปฏิวัติของอริสโตเติลนั้น การเข้าใจระบอบการปกครองต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไปข้างต้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก เพราะการปฏิวัติมักเกิดจากการไม่สามารถธำรงรักษาเงื่อนไขหรือสาระสำคัญของรูปแบบการปกครองของแต่ละระบอบไว้เป็นอย่างดี นั่นคือการไม่สามารถรักษาความเป็นนครรัฐที่จะต้องตอบสนองความปรารถนาของพลเมืองของแต่ละนครรัฐได้ หรือไม่สามารถทำให้พลเมืองแสวงหาชีวิตที่ดีที่ตนปรารถนาได้นั่นเอง กล่าวในอีกลักษณะหนึ่ง รูปแบบการปกครองที่ดีคือระบอบที่ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของทุกคนในนครรัฐ ส่วนรูปแบบการปกครองที่ไม่ดีคือระบอบการปกครองที่ทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนหรือผลประโยชน์ของพวกเขาเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ทุกรูปแบบการปกครองจะมีสาระสำคัญอยู่ที่เรื่องของความยุติธรรม เพราะทุกการปกครองที่เกิดขึ้นมักจะใช้ข้ออ้างในเรื่องความยุติธรรมว่า รูปแบบการปกครองนี้เป็นรูปแบบที่จะนำความยุติธรรมมาสู่นครรัฐของตนได้ ประเด็นนี้จึงสัมพันธ์กับการสร้างสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างตำแหน่ง หน้าที่ เกียรติยศ และตัวบุคคล ซึ่งแต่ละระบอบการปกครองก็ให้ความหมายและนิยามของความยุติธรรมและสัดส่วนของเรื่องต่าง ๆ แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ในแง่นี้จึงทำให้เกิดรูปแบบการปกครองที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม (Sombat, 1973, pp. 1-5)

¹² “It is necessary first to take as a beginning point the fact that many sorts of regimes have arisen because, while all agree regarding justice and proportionate equality, they err about this, as was also said earlier. Rule of the people arose as a result of those who are equal in any respect supposing they are equal simply, for because all alike are free persons, they consider themselves to be equal simply; and oligarchy arose as a result of those who are unequal in some one respect conceiving themselves to be wholly unequal, for as they are unequal in regard to property they conceive themselves to be unequal simply.”

“หากเกิดความขัดแย้งในเชิงกลุ่มก่อนมาก เพราะพวกเขามีเป้าหมายเพื่อแสวงหาความเท่าเทียม ด้วยพวกเขาพิจารณาแล้วว่าพวกเขาไม่ได้รับความเท่าเทียมทั้ง ๆ ที่ควรจะได้รับ พวกเขาจึงต้องการเพิ่มความเท่าเทียมตามที่พวกเขาควรได้ เพราะเป้าหมายของสิ่งนี้ [ความขัดแย้งในเชิงกลุ่มก่อน] คือความไม่เท่าเทียมและไม่สมบูรณ์ครบถ้วน หากพวกเขาเข้าใจตัวพวกเขาเองว่าสิ่งนี้ไม่เท่าเทียม และไม่ได้รับการดูแลให้พวกเขาได้รับความเท่าเทียมแล้ว เพื่อที่จะแสวงหาความเท่าเทียมให้ปรากฏ พวกเขาจะพิจารณาว่าอะไรเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลหรือไม่สมเหตุสมผล ในแง่นี้หากมีความขัดแย้งในเชิงกลุ่มก่อนแสดงว่ามีการจัดการและดูแลกันอย่างเท่าเทียม...”¹³

(Aristotle, 2013, 1302a25-30) (สำนวนแปลโดยผู้เขียน)

ฉะนั้น เพื่อที่จะเข้าใจการปฏิวัติของอริสโตเติล ควรเริ่มด้วยคำถามที่ว่า อะไรคือสาเหตุของการปฏิวัติ การปฏิวัติทุกครั้งมักเริ่มจากความปรารถนาความเสมอภาค หรือความยุติธรรมที่ได้สัดส่วน ไม่กระจุกตัวอยู่ที่ใครหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในแง่นี้ ความไม่เท่าเทียมจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติสำหรับอริสโตเติล นอกจากนี้ ความปรารถนาในความเสมอภาคนั้นไม่ใช่ความเสมอภาคแค่เรื่องผลประโยชน์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงเกียรติยศ หน้าที่ และเรื่องอื่น ๆ ในประเด็นนี้จะเห็นว่าสาเหตุหลักสำหรับการปฏิวัติของอริสโตเติลนั้นเป็นเรื่องของความรู้สึกและจิตใจของมนุษย์ ความกลัว ความโกรธ ความไม่เป็นธรรม ความไม่เสมอภาค ความรู้สึกถูกเหยียดหยาม ความโอหัง ความภาคภูมิใจ (Sombat, 1973, pp. 7-10) สิ่งเหล่านี้คือความรู้สึกที่เป็นจุดเริ่มต้นให้ก่อเกิดเชื้อไฟแห่งการปฏิวัติ เรื่องบางเรื่องอาจดูเป็นเรื่องเล็กน้อย หรือบางทีอาจเป็นเรื่องส่วนตัวของคนสองคน หรือของสองครอบครัว หรือระหว่างผู้เป็นนายกับทาส สามกับภรรยา พี่กับน้อง จุดเริ่มต้นเล็ก ๆ เหล่านี้อาจเป็นเชื้อเพลิงแห่งการโหมโรงการปฏิวัติให้เกิดขึ้นได้

โดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่า การปฏิวัติสำหรับอริสโตเติลเป็นเรื่องปกติทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้เสมอ หากการปกครองนั้นไม่สามารถตอบสนองเป้าหมายหลักโดยธรรมชาติของนครรัฐได้ นั่นคือการตอบสนองต่อผลประโยชน์ส่วนรวมอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม ระบอบดังกล่าวจึงหมดความชอบธรรมที่จะให้พลเมืองยึดถือหรือรักษา พลเมืองมีสิทธิที่จะปฏิวัติได้ เพื่อให้ระบอบการปกครองตอบสนองความต้องการของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือระบอบการปกครองก็ตาม

การเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือ “statis” จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครอง เพราะเพียงการเข้าใจว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ที่หลอมรวมกันเป็นนครรัฐมีอะไรบ้าง และภายในนครรัฐเป็นเช่นไร ไม่เพียงพอที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ในเรื่องดังกล่าวอย่างครอบคลุม แต่ควรที่จะเข้าใจจุดจบหรือการเปลี่ยนแปลงของระบอบการเมืองที่จะส่งผลต่อนครรัฐด้วย เพื่อที่จะได้เห็นว่าความสัมพันธ์ทั้งสามนั้นส่งผลต่อกันอย่างไร ในการดำรงและค้าจุนไว้ของทั้งครัวเรือน นครรัฐ และระบอบการเมือง ความอยู่รอดและความปลอดภัยของนครรัฐจึงสำคัญอย่างมาก และระบอบการเมืองเป็นสิ่งที่บ่งชี้ความเป็นไปของนครรัฐ หากระบอบการปกครองสามารถตอบสนองเป้าหมายโดยธรรมชาติของนครรัฐนั้นได้ นครรัฐก็จะดำรงอยู่อย่างปลอดภัยและมั่นคง ซึ่งครัวเรือนเองก็จะสะท้อนออกมาว่าระบอบดังกล่าวนี้มีประสิทธิภาพมากแค่ไหน ครัวเรือนสามารถแสวงหาวัตถุจากนอกครัวเรือนมาจัดการเรื่องภายในครัวเรือนได้หรือไม่ ฉะนั้นการเข้าใจ “statis” จะทำให้เข้าใจว่า อะไรคือสาเหตุที่ไม่อาจทำให้นครรัฐนั้นอยู่รอดปลอดภัยได้นั่นเอง

¹³ “Some engage in factional conflict because they aim at equality, if they consider that they have less in spite of being equal to those who are aggrandizing themselves; others, because they aim at inequality and preeminence, if they conceive themselves to be unequal but not to take a greater part, but an equal or lesser one. To strive for these things may be justified; it may also be unjustified. The lesser engage in factional conflict in order to be equal...”

5. บทสรุป: ครั้วเรือนคือรากฐานของนครรัฐ

สำหรับประเด็นครั้วเรือนของอริสโตเติลนั้น มีข้อค้นพบว่าอริสโตเติลได้กล่าวว่านครรัฐสำคัญกว่าครั้วเรือนใน *Politics* แต่ใน *Nicomachean Ethics* กลับกล่าวว่าครั้วเรือนมาก่อนนครรัฐ (Jaffa, 2007, pp. 193-194; Booth, 1993, p. 35) ซึ่งในประเด็นนี้ หากพิจารณาคำอธิบายและการตีความก่อนหน้า (Helmer, 2024; Swanson, 1994) ดูเหมือนว่าทางออกที่น่าจะเป็นไปได้จะเป็นข้อเสนอที่ว่า ครั้วเรือนและนครรัฐต่างมีความสำคัญต่อกันอย่างแยกไม่ขาด แม้ว่าในเชิงความสัมพันธ์ที่ดูเหมือนว่าอริสโตเติลจะให้ความสำคัญกับคุณค่าในทางการเมืองมากกว่า นั่นคือในพื้นฐานสาธารณะหรือนครรัฐที่มุ่งแสวงหาความสุขและความสมบูรณ์ยิ่งของความเป็นมนุษย์ แต่ในขณะที่ครั้วเรือนซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัวเป็นเรื่องการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอด อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาให้ลึกก็จะเห็นว่า ทั้งสองความสัมพันธ์ต่างเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนและสัมพันธ์กันอย่างมา การแสวงหาความสุขไม่อาจเกิดขึ้นได้หากการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอดไม่เกิดขึ้น ฉะนั้นในแง่นี้จึงมองได้ว่า ครั้วเรือนและนครรัฐต่างสัมพันธ์กันในเชิงหน้าที่ เพื่อสนับสนุนเป้าหมายโดยธรรมชาติในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง

ตลอดทั้งบทความพอสรุปได้ว่า ครั้วเรือนเป็นเสมือนสถานที่พักพิงสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวัน ส่วนนครรัฐคือสถานที่ที่มนุษย์จะสามารถบรรลุขีดความสามารถทางการเมืองที่ตนเองมีได้ ดังนั้น ครั้วเรือนและนครรัฐต่างส่งเสริมซึ่งกันและกัน ในแง่ที่ว่าครั้วเรือนเป็นหน่วยพื้นฐานของเมือง คอยตอบสนองการดำเนินชีวิตพื้นฐานของพลเมือง ในขณะที่เมืองมีเป้าหมายเพื่อให้พลเมืองสามารถบรรลุศักยภาพของตนได้ ซึ่งการจะบรรลุศักยภาพได้นั้น พลเมืองจะต้องพึ่งพาทั้งครั้วเรือนและเมืองไปพร้อมกัน

โดยสรุป บทความชิ้นนี้ต้องการเสนอว่า นครรัฐในฐานะหน่วยทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุดกับครั้วเรือนในฐานะหน่วยทางการเมืองที่เล็กที่สุด มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่นครรัฐเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ กล่าวคือนครรัฐดำรงอยู่เพื่อให้มนุษย์มาอยู่ร่วมกันและเป็นเงื่อนไขให้มนุษย์สามารถแสวงหาความสุขได้ ฉะนั้นภายใต้โครงสร้างโดยธรรมชาติของนครรัฐ เกิดขึ้นจากครอบครัวที่รวมตัวเป็นหมู่บ้าน หมู่บ้านรวมตัวกันเป็นเมือง และเมืองรวมตัวกันเป็นนครรัฐในท้ายที่สุด

นครรัฐสำหรับอริสโตเติลจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับครั้วเรือน ในแง่ที่ตัวครั้วเรือนสามารถบ่งบอกถึงสถานะของนครรัฐได้ ทั้งด้านความมั่งคั่งและตัวระบอบการปกครองของนครรัฐว่าเป็นระบอบที่ดีหรือไม่ ครั้วเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครองจึงมีความสัมพันธ์ที่ส่งผลกระทบต่อกันเสมือนห่วงโซ่ นั่นคือจากหน่วยย่อยที่สุดส่งผลกระทบต่อหน่วยที่ใหญ่ขึ้น ซึ่งก็คือหมู่บ้าน จากหมู่บ้านสู่เมือง และนครรัฐในที่สุด ในอีกด้านหนึ่ง ครั้วเรือนจะดีได้ก็เป็นผลมาจากรูปแบบการปกครองหรือระบอบการปกครองที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการต่าง ๆ ทั้งความอยู่รอดปลอดภัย การแสวงหาทรัพย์สินและวัตถุต่าง ๆ เพื่อการจัดการครั้วเรือน และการแสวงหาความสุขของพลเมืองได้หรือไม่ ทั้งหมดนี้ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของนครรัฐ มิฉะนั้นอาจเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจ ไม่ยุติธรรม จนอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือการปฏิวัติที่มุ่งทำลายระบอบเดิมและเปลี่ยนแปลงระบอบใหม่ขึ้นมา

ฉะนั้น ทั้งครั้วเรือน นครรัฐ และระบอบการปกครองต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นห่วงโซ่ความสัมพันธ์ที่กระทบถึงกันตลอด นครรัฐจะดีได้ก็ด้วยครั้วเรือนที่ดี ครั้วเรือนจะดีได้ก็ด้วยระบอบการปกครองที่ปกครองอย่างยุติธรรม ทำเพื่อส่วนรวม ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า เหตุใดการทำความเข้าใจการปฏิวัติของอริสโตเติลจึงสำคัญ เพราะจะทำให้เห็นแง่มุมความสัมพันธ์อย่างรอบด้านและครอบคลุมมากขึ้นของนครรัฐและครั้วเรือน กล่าวคือ หากพลเมืองหรือแต่ละครั้วเรือนต่างรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความยุติธรรม หรือไม่ได้รับความเสมอภาค เมื่อนั้นจึงเป็นการชอบธรรมอย่างยิ่งที่จะทำการเปลี่ยนแปลงผู้นำหรือระบอบการปกครองที่ไม่ได้ตอบสนองต่อผลประโยชน์ส่วนรวมอย่างได้สัดส่วน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- Chutidech Metheechutikul ชุตติเดช เมธีชุตติกุล. (2019). Rao longleum arai bang yang (?): Mue Aristotle pinit kan mueang Thai เราหลงลืมอะไรบางอย่าง (?): เมื่ออริสโตเติลพิจารณาการเมืองไทย [We have forgotten something (?): When Aristotle scrutinizes the Thai politics]. In Soraj Hongladarom, Pagorn Singsuriya & Jerd Bandasak (Eds.), *Aristotle nai sangkhom Thai* อริสโตเติลในสังคมไทย [Aristotle in Thai society] (pp. 235-269). Chulalongkorn University Press.
- Jaffa, Harry V. จัฟฟา, แฮร์รี วี. (2007). Aristotle แอริสโตเติล [Aristotle]. In L. Strauss & J. Cropsey (Eds.), *Prawat prachaya kan mueang ประวัติปรัชญาการเมือง* [History of political philosophy] (Sombat Chantawong, Trans.; Vol. 1; pp. 174-272). Kobfai.
- Strauss, Leo & Cropsey, Joseph เสตริ๊าส์, ลีโอ และคร็อยป์ซีย์, โจเซ็ฟ (Eds.). (2007). *Prawat prachaya kan mueng ประวัติปรัชญาการเมือง* [History of political philosophy] (Sombat Chantawong, Trans.; Vol. 1). Kobfai.
- Sombat Chantawong สมบัติ จันทรวงศ์. (1973). Sitti nai kan patiwat khong Aristotle สิทธิในการปฏิวัติของอริสโตเติล [Aristotle's revolution right]. *Rattasat San รัฐศาสตร์สาร* [Political Science Journal], 1(6), 1-29.
- Vira Somboon วีระ สมบูรณ์. (2018). *Trisadi kan mueang kap khwam sampan rawang prathet* ทฤษฎีการเมืองกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ [Political theory & international relations]. Way of Book.

ภาษาต่างประเทศ

- Aristotle. (2013). *Aristotle's politics* (C. Lord, Trans: 2nd ed). The University of Chicago Press.
- Booth, W. J. (1981). Politics and the household: A commentary on Aristotle's Politics book one. *History of Political Thought*, 2(2), 203-226. <https://www.jstor.org/stable/26211798>
- Booth, W. J. (1993). *Households: On the moral architecture of the economy*. Cornell University Press.
- Destrée, P. (2015). Aristotle on improving imperfect cities. In T. Lockwood & T. Samaras (Eds.), *Aristotle's Politics: A critical guide* (pp. 204-223). Cambridge University Press.
- Helmer, E. (2024). *Oikonomia: Ancient Greek philosophers on the meaning of economic life* (D. A. Auerbach, Trans.). The University of Chicago Press.
- Höffe, O. (2003). *Aristotle* (C. Salazar, Trans.). State University of New York Press.
- Horn, C. (2021). Aristotle's 'City of our Prayers' within the history of political utopianism. In P. Destrée, J. Opsomer, & G. Roskam (Eds.), *Utopias in ancient thought* (pp. 167-184). De Gruyter.
- Keyt, D. (1991). Three basic theorems in Aristotle's Politics. In D. Keyt & F. D. Miller, Jr. (Eds.), *A companion to Aristotle's Politics* (pp. 118-140). Blackwell.
- Lord, C. (2013). Introduction. In Aristotle, *Aristotle's Politics* (C. Lord, Trans; 2nd ed.) (pp. vii-xlii). The University of Chicago Press.
- Nagle, D. B. (2006). *The household as the foundation of Aristotle's Polis*. Cambridge University Press.
- Nevelt, L. C. (2010). *Domestic space in classical antiquity*. Cambridge University Press.

Nevett, L. C. (2023). *Ancient Greek housing*. Cambridge University Press.

Pangle, T. L., & Burn, T. W. (2015). *The key texts of political philosophy: An introduction*. Cambridge University Press.

Smith, S. B. (2012). *Political philosophy*. Yale University Press.

Strauss, L. (1964). *City and man*. The University of Chicago Press.

Swanson, J. A. (1994). *The public and the private in Aristotle's Political philosophy*. Cornell University Press.

Swanson, J. A., & Corbin, C. D. (2009). *Aristotle's Politics: A reader's guide*. Continuum.